GUIA DOCENT DE CENTRES ISEACV
GUÍA DOCENTE DE CENTROS ISEACV

Curs /*Curso*
2026/2027

1	**Dades d'identificació de l'assignatura** *Datos de identificación de la asignatura*				
Nom de l'assignatura *Nombre de la asignatura*	**TÈCNICA VOCAL I** ***TÉCNICA VOCAL I***				
Crèdits ECTS *Créditos ECTS*	**4**	Curs *Curso*	1º	Semestre *Semestre*	1º
Tipus de formació *Tipo de formación* bàsica, específica, optativa *básica, específica, optativa*	Obligatòria *Obligatoria*	Idioma/es en que s'imparteix l'assignatura *Idioma/s en que se imparte la asignatura*			Valencià *Castellano*
Matèria *Materia*	**VEU** ***VOZ***				
Grau *Grado*	ART DRAMÀTIC *ARTE DRAMÁTICO*				
Especialitat *Especialidad*	INTERPRETACIÓ TEXTUAL *INTERPRETACIÓN TEXTUAL*				
Centre *Centro*	**ESCOLA SUPERIOR D'ART DRAMÀTIC DE VALÈNCIA** ***ESCUELA SUPERIOR ARTE DRAMÁTICO DE VALENCIA***				
Departament *Departamento*	VEU - MÚSICA *VOZ - MÚSICA*				
Professorat *Profesorado*	**Consultar web**				
e-mail *e-mail*	**Consultar web**				

1.1 **Objectius generals i contribució de l'assignatura al perfil professional de la titulació**
Objetivos generales y contribución de la asignatura al perfil profesional de la titulación

Descriptor: Domini de tots els aspectes de la tècnica vocal (respiració, ressonadors, articulació, emissió, etc). La veu com a instrument creatiu.

Tècnica Vocal I és una assignatura eminentment pràctica en la qual s'iniciarà a l'alumnat en el significat del procés vocal i la seua relació en la posada en escena, donant-se a conèixer la importància dels múltiples conceptes que es treballen en la fonació, incloent la reeducació postural i respiratòria.

Perfil professional del Grau en Art Dramàtic en l'especialitat d'Interpretació

1. El perfil definit en l'especialitat d'Interpretació correspon al d'un/a artista, creador/a, intèrpret i comunicador/a de signes que s'utilitza a si mateix/a com a instrument, integrant els seus recursos expressius, cos, veu i els seus recursos cognitius i emocionals, posant-los al servici de l'espectacle.

2. Desenrrotlla una visió artística personal que es combina amb la d'altres artistas, participant en un projecte artístic comú.

3. Este/a professional estarà capacitat/ada per a l'exercici de la investigació i de la docència.

Descriptor: *Dominio de todos los aspectos de la técnica vocal respiración, resonadores, articulación, emisión, etc.). La voz como instrumento creativo.*

Técnica Vocal I es una asignatura eminentemente práctica en la que se iniciará al alumnado en el significado del proceso vocal y su relación en la puesta en escena, dándose a conocer la importancia de los múltiples conceptos que se trabajan en la fonación, incluyendo la reeducación postural y respiratoria.

Perfil profesional del Grado en Arte Dramático en la especialidad de Interpretación*:*

1. El perfil definido en la especialidad de Interpretación corresponde al de un/a artista, creador/a, intérprete y comunicador/a de signos que se utiliza a sí mismo/a como instrumento, integrando sus recursos expresivos, cuerpo, voz y sus recursos cognitivos y emocionales, poniéndolos al servicio del espectáculo.

2. Desarrolla una visión artística personal que se combina con la de otros artistas participando en un proyecto artístico común.

3. Este/a profesional estará capacitado/a para el ejercicio de la investigación y de la docencia.

1.2 **Coneixements previs**
Conocimientos previos

No és necessari cap coneixement previ.

No *es necesario ningún conocimiento previo.*

2 Competències de l'assignatura
Competencias de la asignatura

Competències Generals

CG1 Fomentar l'autonomia i autoregulació en l'àmbit del coneixement, les emocions, les actituds i les conductes, mostrant independència en la recollida, anàlisi i síntesi de la informació, en el desenrotllament de les idees i arguments d'una manera crítica i en la seua capacitat per a automotivar-se i organitzar-se en els processos creatius.

Competències Específiques

CE2 Participar en la creació i interpretar la partitura i/o personatge, a través del domini de les diferents tècniques interpretatives.

Competències Transversals

CT1 Organitzar i planificar el treball de manera eficient i motivadora.
CT3 Solucionar problemes i prendre decisions que responguen als objectius del treball que es realitza.

Competencias Generales

CG1 *Fomentar la autonomía y autorregulación en el ámbito del reconocimiento, las emociones, las actitudes y las conductas, mostrando independencia en la recogida, análisis y síntesis de la información en el desarrollo de las ideas y argumentos de una forma crítica y en su capacidad para automotivarse y organizarse en los procesos creativos.*

Competencias Específicas

CE2 *Participar en la creación e interpretar la partitura y/o personaje, a través del dominio de las diferentes técnicas interpretativas.*

Competencias Transversales

CT1 *Organizar y planificar el trabajo de forma eficiente y motivadora.*
CT3 *Solucionar problemas y tomar decisiones que respondan a los objetivos del trabajo que se realiza.*

3 Resultats d'aprenentatge
Resultados de aprendizaje

RESULTATS D'APRENENTATGE *RESULTADOS DE APRENDIZAJE*	COMPETÈNCIES RELACIONADES *COMPETENCIAS RELACIONADAS*
1- Iniciar el coneixement del propi esquema corporal, aconseguint una correcta predisposició interna, reconeixent els mals hàbits posturals i vocals i reconeixent i suprimint els mals hàbits respiratoris, a través d'exercicis que estimulen la propiocepció. Aprendre a realitzar diferents exercicis de ressonància per a una correcta col·locació del so tenint en compte a l'organisme d'actor/actriu com a productor de sons, cercant l'organicitat i l'expressivitat en els exercicis pràctics proposats. Iniciació a l'emissió vocal.	CT3, CG1, CT1, CT3, CE2
2 - Conèixer l'anatomia i fisiologia de la respiració i òrgans de la fonació per a saber quins són els mecanismes de la producció vocal i com funcionen: respiració, ressonància, vocalització i emissió, visionant làmines, vídeos i realitzant els exercicis corresponents.	CG1
3 – Realitzar una reflexió on es reflectisca el procés personal dins del treball de l'assignatura.	CT1, CG1
---	---
1- Iniciar el conocimiento del propio esquema corporal consiguiendo una correcta predisposición interna, reconociendo los malos hábitos posturales y vocales y reconociendo y suprimiendo los malos hábitos respiratorios, a través de ejercicios que estimulen la propiocepción. Aprender a realizar diferentes ejercicios de resonancia para una correcta colocación del sonido teniendo en cuenta al organismo de actor/actriz como productor de sonidos, buscando la organicidad y la expresividad en los ejercicios prácticos propuestos. Iniciación a la emisión vocal.	CT3, CG1, CT1, CT3, CE2
2 - Conocer la anatomía y fisiología de la respiración y órganos de la fonación para saber cuáles son los mecanismos de producción vocal y cómo funcionan: respiración, resonancia, vocalización y emisión, visionando láminas, videos y realizando los ejercicios correspondientes.	CG1
3 – Realizar una reflexión donde se refleje el proceso personal dentro del trabajo de la asignatura.	CT1, CG1

4 Continguts de l'assignatura i organització temporal de l'aprenentatge
Contenidos de la asignatura y organización temporal del aprendizaje

Descripció per blocs de contingut, unitats didàctiques, temes,... *Descripción por bloques de contenido, unidades didácticas, temas…*	Planificació temporal *Planificación temporal*
1. La veu com a instrument: diferència entre veu quotidiana iveu escènica.	2ª quinzena de setembre
2. La relaxació i la concentració.	1ª quinzena d'octubre
3. Esquema corporal mental. Consciència corporal i postural.	2ª quinzena d'octubre
4. La respiració: reeducació de la mateixa. Anatomia i fisiologiade l'aparell respiratori i els òrgans que intervenen en la fonació.Fases i zones respiratòries. Dinàmica respiratòria.	Durant tot el semestre
5. Ressonància: la caixa de ressonància. Formes de produir laressonància. Els motles vocàlics.	Novembre
6. L'emissió vocal. Col·locació del so emès. Relació entre la respiració i el so.	Desembre
---	---
1. La voz como instrumento: diferencia entre voz cotidiana y voz escénica.	*2ª quincena de septiembre*
2. La relajación y la concentración.	*1ª quincena octubre*
3. Esquema corporal mental. Conciencia corporal y postural.	*2ª quincena octubre*
4. La respiración: reeducación de la misma. Anatomía y fisiología del aparato respiratorio y los órganos que intervienen en la fonación. Fases y zonas respiratorias. Dinámica respiratoria.	*Durante todo el semestre*
5. Resonancia: la caja de resonancia. Formas de producir la resonancia. Los moldes vocálicos.	*Noviembre*
6. La emisión vocal. Colocación del sonido emitido.Relación entre la respiración y el sonido.	*Diciembre*

5 Activitats formatives
Actividades formativas

5.1 Activitats de treball presencials
Actividades de trabajo presenciales

ACTIVITATS *ACTIVIDADES*	Metodologia d'ensenyança-aprenentatge *Metodología de enseñanza-aprendizaje*	Relació amb els Resultats d'Aprenentatge *Relación con los Resultados de Aprendizaje*	Volum treball (en nº hores o ECTS) *Volumen trabajo (en nº horas o ECTS)*
Classe presencial *Clase presencial*	Exposició de continguts per part del profesor o en seminaris, anàlisi de competències, explicació i demostració de capacitats, habilitats i coneixements en l'aula. --- *Exposición de contenidos por parte del profesor o en seminarios, análisis de competencias, explicación y demostración de capacidades, habilidades y conocimientos en el aula.*	1-2	6
Classes pràctiques *Clases prácticas*	Sessions de treball en grup supervisades pel professor. Estudi de casos, projectes, tallers, problemes, estudi de camp, aula d'informàtica, laboratori, visites a exposicions/concerts/representacions/ audicions..., cerca de dades, biblioteques, en Internet, etc. Construcció significativa del coneixement a través de la interacció i activitat de l'alumne. --- *Sesiones de trabajo grupal en grupos supervisadas por el profesor. Estudio de casos, proyectos, talleres, problemas, estudio de campo, aula de informática, laboratorio, visitas a exposiciones/conciertos/ representaciones/audiciones…, búsqueda de datos, bibliotecas, en Internet, etc.* *Construcción significativa del conocimiento a través de la interacción y actividad del alumno.*	1-2	42
Exposició treball en grup *Exposición trabajo en grupo*	Aplicació de coneixements interdisciplinaris. --- *Aplicación de conocimientos interdisciplinares.*		
Tutoria *Tutoría*	Atenció personalitzada i en grup reduït. Període d'instrucció i/o orientació realitzat per un tutor/a amb l'objectiu de revisar i discutir els materials i temes presentats en les classes, seminaris, talleres, lectures, realització de treballs, projectes, etc. --- *Atención personalizada y en pequeño grupo. Periodo de instrucción y/o orientación realizado por un tutor/a con el objetivo de revisar y discutir los materiales y temas presentados en las clases, seminarios, talleres, lecturas, realización de trabajos, proyectos, etc.*	1-2-3	4
Avaluació *Evaluación*	Conjunt de proves (audicions, orals i/o escrites) empleades en l'avaluació inicial, formativa o additiva de l'alumne. --- *Conjunto de pruebas (audiciones, orales y/o escritas) empleadas en la evaluación inicial, formativa o aditiva del alumno.*	1-2-3	8
		SUBTOTAL	**60**

5.2 Activitats de treball autònom
Actividades de trabajo autónomo

ACTIVITATS *ACTIVIDADES*	Metodologia d'ensenyança-aprenentatge *Metodología de enseñanza-aprendizaje*	Relació amb els Resultats d'Aprenentatge *Relación con los Resultados de Aprendizaje*	Volum treball (en nº hores o ECTS) *Volumen trabajo (en nº horas o ECTS)*
Treball autònom *Trabajo autónomo*	Estudi de l'alumne/a: preparació i pràctica individual de lectures, textos, interpretacions, assajos, resolució de problemes, projectes, seminaris, tallers, treballs, memòries,... per a exposar, interpretar o entregar durant les classes teòriques, classes pràctiques i/o tutories de grup reduït. ---------- *Estudio del alumno/a: preparación y práctica individual de lecturas, textos, interpretaciones, ensayos, resolución de problemas, proyectos, seminarios, talleres, trabajos, memorias… para exponer, interpretar o entregar durante las clases teóricas, clases prácticas y/o tutorías de pequeño grupo.*	1-2-3	20
Estudi pràctic *Estudio práctico*	Preparació en grup de lectures, textos, interpretacions, assajos, resolució de problemes, projectes, seminaris, tallers, treballs, memòries,... per a exposar, interpretar o entregar durant les classes teòriques, classes pràctiques i/o tutories de grup reduït. ---------- *Preparación en grupo de lecturas, textos, interpretaciones, ensayos, resolución de problemas, proyectos, seminarios, talleres, trabajos, memorias… para exponer, interpretar o entregar durante las clases teóricas, clases prácticas y/o tutorías de pequeño grupo.*	2-3	10
Activitats complementàries *Actividades complementarias*	Preparació i assistència a activitats complementàries com tallers, exposicions, concerts, representacions, congresos, conferències... ---------- *Preparación y asistencia a actividades complementarias como talleres, exposiciones, conciertos, representaciones, congresos, conferencias…*	1-2-3	10
		SUBTOTAL	**40**
		TOTAL	**100**

6 Sistema d'avaluació i qualificació
Sistema de evaluación y calificación

6.1 Instruments d'avaluació
Instrumentos de evaluación

INSTRUMENT D'AVALUACIÓ *INSTRUMENTO DE EVALUACIÓN*	Resultats d'Aprenentatge avaluats Resultados de Aprendizaje evaluados	Percentatge atorgat (%) *Porcentaje otorgado (%)*
Amb avaluació contínua/*Con evaluación continua*		
1- Treball diari (observació directa)/*Trabajo diario (observación directa)*	*1-2*	60%
2- Examen teòric / *Examen teórico*	*1-2*	30%
3- Reflexió / R*eflexión*	*3*	10%
Sense avaluació contínua/*Sin evaluación continua*		
Examen pràctic d'execicis tècnics dels contiguts de l'assignatura /*Examen práctico de ejercicios técnicos* de los contenidos de la asignatura	*1*	50%
Treball escrit dels exercicis tècnics del punt 1 /*Trabajo escrito de los ejercicios técnicos del punto 1*	*1*	20%
Examen teòric dels contiguts de l'assignatura / *Examen teórico* de los contenidos de la asignatura	*2*	30%

6.2 Criteris d'avaluació i dates d'entrega
Criterios de evaluación y fechas de entrega

Qüestions generals de les convocatòries:

- Cada matrícula comporta dues convocatòries d'avaluació, primera i segona (excepte per als casos en els quals ja s'hagen consumit prèviament tres convocatòries). Per tant, cada alumne/a de primera matrícula té opció a dues convocatòries en cada assignatura. En el cas que l'estudiant supere el 20% de faltes d'assistència sobre el total de les hores lectives presencials de l'assignatura, i estes no estiguen justificades documentalment per malaltia o una altra causa legal, perdrà el dret a l'avaluació contínua i podrà presentar-se a la primera i/o segona convocatoria, però no li contarà cap nota dels treballs desenvolupats durant el semestre en el procés d'avaluació contínua (notes parcials de treballs realitzats al voltant de les diferents unitats didàctiques).

- El "No presentat/da" és un no aprovat sense nota numèrica, que s'aplicarà quan el professorat manque d'élements de valoració per a establir criteris de qualificació i consumeix convocatòria.

Avaluació contínua:
- Per tractar-se d'una assignatura pràctica, l'assistència a la mateixa és obligatòria. Per tant, no es pot superar el 20% de faltes d'assistència. Si se supera es perd el dret a l'avaluació contínua.
- Es tindrà en compte la puntualitat, l'interés demostrat, la participació en la classe i el bon comportament, podent obtindre un augment de fins a 0'5 punts de la nota final.

- Serà necessari aconseguir la qualificació de 5 en cadascun dels resultats d'aprenentatge per a fer la mitjana entre ells i així poder aprovar l'assignatura en la evaluació continua. Si algú o alguns dels resultats fora suspés es podrà recuperar en la Primera i/o Segona Convocatòria.

- La valoració del **60%** del ressultat d'aprenentatge número **1** es farà al llarg de tot el semestre, tenint en compte el treball realitzat dia a dia. L'examen teòric del resultat d'aprenentage número **2** es farà al llarg del mes de novembre. Serà valorat amb un **30%** del total de la nota. El treball de reflexió del resultat d'aprenentatge número **3** deurà ser enviat per mail al professorat abans de l'últim dia de classe. Serà valorat amb el **10 %** del total de la nota.

- No s'arreplegarà ni podrà exposar-se cap treball fora de les dates fixades. Qui no complisca amb els terminis establits podrà exposar o lliurar els seus treballs en les dates acordades per a la Primera i/o Segona Convocatòria.

Primera Convocatòria <u>AMB</u> avaluació contínua:

- L'alumnat que suspenga l'avaluació contínua havent assistit, al menys, al 80% de les classes lectives, podrà recuperar l'assignatura en l'examen de la Primera Convocatòria en la qual presentarà els treballs referits als resultats d'aprenentatge suspesos de la mateixa manera en què van ser realitzats durant les classes lectives i amb les mateixos instruments i sistemes d'avaluació.

- La qualificació dels resultats d'aprenentatge aprovats serà guardada i se li sumarà a la qualificació obtinguda en la Primera Convocatòria sempre i quan esta última obtinga un mínim de 5. Si el suspés persisteix podrà recuperar l'assignatura en la Segona Convocatòria, presentant de nou els resultats d'aprenentatge suspesos de la mateixa manera que en la Primera Convocatòria. Si tornara a suspendre eixos resultats d'aprenentatge, l'assignatura quedaria suspesa íntegrament.

Primera Convocatòria <u>SENSE</u> avaluació contínua:

- Quan l'alumnat haja perdut l'avaluació continúa per excedir el 20% del total de les classes lectives podrà presentar-se a la Primera Convocatòria.

- Pel fet de no haver assistit a classe no ha pogut realitzar els exercicis col.lectius que requereix l'assignatura per al seu desenvolupament, comprensió i assimilació. Tampoc ha tingut un procés d'observació per part del professorat per a comprovar la seua implicació i consecució dels objectius proposats en cadascun dels exercicis i és imposible fer la reflexió del procés d'aprenentatge al llarg de les classes lectives, ja que no ha tingut lloc eixe procés d'aprenentatge. Per tot allò, haurà de fer un examen en el qual es treballaran i desenvoluparan tots els continguts de l'assignatura i que estarà reflectit en l'Aplicació de la Guia Docent.

Cuestiones generales de las convocatorias:

- Cada matrícula comporta dos convocatorias de evaluación, primera y segunda (excepto para los casos en los que se haya consumido previamente tres convocatorias). Por tanto, cada alumno/a de primera matrícula tiene la opción a dos convocatorias en cada asignatura. En el caso de que el estudiante supere el 20% de faltas de asistencia sobre el total de las horas lectivas presenciales de la asignatura, y estas no estén justificadas documentalmente por enfermedad o alguna otra causa legal, perderá el derecho a la evaluación continua y podrá presentarse a la primera y/o segunda convocatoria, pero no le contará ninguna nota de los trabajos desarrollados durante el semestre en el proceso de evaluación continua (notas parciales de trabajos realizados sobre las distintas unidades didácticas).

- El "No presentado/da" es un no aprobado sin nota numérica, que se aplicará cuando al profesorado le falten elementos de valoración para establecer criterios de calificación y consume convocatoria.

Evaluación continua:

- Por tratarse de una asignatura práctica la asistencia a la misma es obligatoria. Por tanto, no puede superarse el 20 % de faltas de asistencia. Si se superan se pierde el derecho a la evaluación continua.

- Se tendrá en cuenta la puntualidad, el interés demostrado, la participación en la clase y el buen comportamiento, pudiendo obtener un aumento de hasta 0'5 puntos de la nota final.

- Será necesario conseguir la calificación de 5 en cada uno de los resultados de aprendizaje para hacer media entre ellos y así poder aprobar la asignatura en la evaluación continua. Si alguno o algunos de los resultados fuera suspendido se podrá recuperar en la Primera y/o Segunda Convocatoria.

*- La valoración del **60%** del resultado de aprendizaje número **1** se hará a lo largo de todo el semestre, teniendo en cuenta el trabajo realizado día a día. El examen teórico del resultado de aprendizaje número **2** se hará a la mitad de noviembre. Será valorado con un **30%** del total de la nota. El trabajo de la reflexión del resultado de aprendizaje número **3** deberá ser enviado por mail al profesorado antes del 12 de enero. Será valorado con el **10 %** del total de la nota.*

- No se recogerá ni podrá exponerse ningún trabajo fuera de las fechas puestas para ello. Quien no cumpla con los plazos establecidos podrá exponer o entregar sus trabajos en las fechas acordadas para la Primera y/o Segunda Convocatoria.

Primera Convocatoria CON evaluación continua:

- El alumnado que suspenda la evaluación continua habiendo asistido, al menos, al 80% de las clases lectivas, podrá presentarse al examen de la Primera Convocatoria en la que presentará los trabajos referidos a los resultados de aprendizaje suspendidos de la misma forma en que fueron realizados durante las clases lectivas y con los mismos instrumentos y sistemas de evaluación.

- La calificación de los resultados de aprendizaje aprobados será guardada y se le sumará a la calificación obtenida en la Primera Convocatoria siempre y cuando esta última obtenga un mínimo de 5. Si el suspenso persistiera podrá recuperar la asignatura en la Segunda Convocatoria, presentando nuevamente los resultados de aprendizaje suspendidos de la misma manera que en la Primera Convocatoria. Si volviera a suspender esos resultados de aprendizaje, la asignatura quedaría suspendida en su totalidad.

Primera Convocatoria SIN evaluación continua:

- Cuando el alumnado haya perdido la evaluación continua por exceder el 20% del total de las clases lectivas, podrá presentarse a la Primera Convocatoria.

- Al no haber asistido a clase no ha podido realizar los ejercicios colectivos que requiere la asignatura para su desarrollo, comprensión y asimilación. Tampoco ha tenido un proceso de observación por parte del profesorado para comprobar su implicación y consecución de los objetivos propuestos en cada ejercicio y es imposible realizar la reflexión del proceso de aprendizaje a lo largo de las clases lectivas, ya que no ha tenido lugar ese proceso de aprendizaje. Por todo ello, tendrá que hacer un examen en el que trabajará y desarrollará todos los contenidos de la asignatura y que estará reflejado en la Aplicación de la Guía Docente.

6.3 **Sistemes de recuperació**
Sistemas de recuperación

SEGONA Convocatòria para l'alumnat que ha seguit l'avaluació contínua:

- Se seguirà el mateix procediment que el dut a terme en la Primera Convocatòria, tant en forma com en qualificació per a l'alumnat que ha assistit a classe i ha seguit l'avaluació contínua.

SEGONA Convocatòria para l'alumnat que NO ha seguit l'avaluació contínua:

- Se seguirà el mateix procediment que el dut a terme en la Primera Convocatòria, tant en forma com en qualificació, per a l'alumnat que **NO** ha assistit a classe i **ha perdut** l'avaluació contínua.

SEGUNDA Convocatoria para alumnado que ha seguido la evaluación continua:

- Se seguirá el mismo procedimiento que el llevado a cabo en la Primera Convocatoria, tanto en forma como en calificación para el alumnado que ha asistido a clase y ha seguido la evaluación continua.

SEGUNDA Convocatoria para alumnado que NO ha seguido la evaluación continua:

- Se seguirá el mismo procedimiento que el llevado a cabo en la Primera Convocatoria, tanto en forma como en calificación, para el alumnado que NO ha asistido a clase y ha perdido la evaluación continua.

7 Bibliografia
Bibliografía

ALIÓ, M. (1985). *Los espacios de la voz*. Ed. Clivis. Barcelona.

ALIÓ, M. (1983). *Reflexiones sobre la voz*. Ed. Clivis. Barcelona.

BLASCO, V. (2002). *Manual de Técnica Vocal*. Ejercicios prácticos. ED. Ñaque. Ciudad Real.

BUSTOS SÁNCHEZ, I. (2003). *La Voz. La técnica y la expresión*. Ed. Paidotribo. Barcelona.

MAcCALLION, M. (1988). *El libro de la voz*. Ed- Urano. Barcelona.

CALAIS-GERMAINE, B. (2011). *La Respiración. Anatomía del movimiento*. Tomo IV. Ed. La Liebrede Marzo.

DR. ELIER M.D. GÓMEZ. (1980). *La Respiración y la Voz Humana*. *Su manejo y enseñanza*. Ed. La Voz.Buenos Aires.

LODES, H. (1990). *Aprende a Respirar*. Ed. Integral. Barcelona.

VEGAS LIZ, M.P. (2004). IDEASPROPIAS. *Educación de la voz. Anatomía, patologías y tratamiento.* Ed. Ideaspropias. Vigo.

ZI, N. (1998). *El Arte de Respirar.* Ed. Arkano Books. Madrid.